

“Sevdiyim əsər” layihəsinə yazıqların, elm, sənət adamlarının ən çox sevdikləri əsər haqqında söhbət açırıq. Budəfəki həmsöhbətimiz şair Xanım İsmayılqızıdır. Onun sevdiyi əsər İsmayıl Qarayevin “Skodka” romanıdır.

- Hansı məziyyətlərinə və bədii keyfiyyətlərinə görə İsmayıl Qarayevin “Skodka” romanı sizin sevdiyiniz əsərdir?

- Bu əsəri mənə sevdiren - yazıçının üslubu, mövzunun uydurma olmamağı, bu həqiqəti görüntüyə gətirə biləcək səviyyədə ifadəsi, hadisələrin, obrazların bir haldan digər hala, bir məkandan digər məkana keçidindəki axıcılıq və inandırıcılıq, ən əsası da Azərbaycan dilinin genişliyi, dilin, obrazların diriliyi, rəngarəngliyi, zənginliyi, özünəməxsus təsvirlərdə rəssamlığı, üç dildən istifadə və bu mövzunun az qələmə alınması oldu. Romanı oxuyanda, şəxsən mən özümü həm tamaşaçı, həm də hadisələrin içində hiss etdim. Oxuya-oxuya yaşadım bu romanda. Bu da yazıçının uğurudur.

- Əsərdə üç dil var. Biri müəllifin təhkiyə dili. İkinci obrazların ünsiyyət qurduğu rus dili. Digər isə kriminal aləmi əhatə edən hər birindən min mənə çıxan qanun-qaydaların dili. Birinci dili də, ikinci dili də bilənlər üçün romanı oxumaq mümkündür. Bəs üçüncü - “Pristupni mir”in qayda-qanunlarının dilini bilməyənlər üçün roman nə qədər anlaşılıqdır?

- Çətini oxumağa başlayana qədərdir. Əvvəlcə bu dil faktoru adama ağır gəlir. Oxuduqca, hər səhifənin sonunda “Pristupni mir”in dilinin izahına baxdıqca, oxunuş və hadisələrə daxil olmaq rahatlaşır. Mənim üçün də bu dil, bilmədiyim dildir. Amma əsər özünə elə çəkir ki, bəzən izahlara baxmadan da aydınlıq gəlir. Təbii ki, bu roman kütləvi oxu üçün deyil. Yazıçının təhkiyə dilində də bilmədiyimiz, az işlənən, bu gün heç işlənməyən sözlər, ifadələr çoxdur və bu da mənim diqqətimi çəkdi, Azərbaycan dilinin zənginliyinə heyretləndim. Çox təəssüf ki, belə sözlər və ifadələr sıradan çıxıb, yazıçılarımızın əsərlərində rast gəlinmir. Təbii ki, bu, bədii ədəbiyyat dilidir.

- Əsərin əvvəlində oxucuda Yavərə qarşı mərhəmət hissləri oyanır. Onun “göyü kəsən barmaqlıqların” arasında qalmağı bizi üzür. Lakin Tiqr və Zverə qarşı nifrətimiz hadisələr inkişaf etdikcə, azalır və Yavərin başına gələnlərin, etdiyi səhvlərlə mütənəsinə olduğunu görürük. Müəllifin təhkiyə boyu obrazlarda yaratdığı bu hiss dəyişikliyi roman janrının rəngarəngliyindən doğur, yoxsa, müəllifin niyyəti bu təhkiyə ilə oxucunu nəmənə maraqla, tempdə saxlamaqdır?

- Təbii ki, hər bir yazıçının məqsədi əvvəldən sona qədər oxucunu gərginlikdə, namüəyyənlilikdə, maraqla saxlamaqdır. Bu da onların qələminin, zehninin gücü, professionallığıdır. Əsəri oxuyarkən əvvəldən hər şey aydın olsa, əsərin sonuna ehtiyac olmaz ki. Müəllifin uğuru da, öz yazdığına sona qədər oxutduca bilməsindədir. Əsər bu cümlə ilə başlayır - “Bu da ömrün sonu! Gör gəlib harda tutdu, harda yaxaladı Yavəri!” Artıq bu cümlə bir insanın bu aləmdə ömrünün son günlərini yaşadığından xəbər verir və sən anlayırsan ki, əsərin baş qəhrəmanı Yavərdir və Yavərlə “sxodka” onun sonu olacaqdır. Burdan da özünü hadisələrə kökləyirsən. Yavərə qarşı əvvəl mərhəmət hissi yaratmaq da müəllifin strategiyasıdır və get-gedə heyretləndirə biləcək bacarığıdır. Tiqr, Zverin qısa sualları və Yavərin qısa cavabları əsnasında açılan həyat həqiqətləri, Yavərin öz içində

belə qorxa-qorxa uzun xatırlamaları, törətdiyi cinayətlər və onları gizlətməyə çalışma cəhdləri, uşaqlıqdan bu gününə qədər hardan gəlib hara getdiyi, dönə-dönə məhbəs həyatı sürsə də, buranın qanunlarını pozması onun xislətini, kimliyini açır və adamda ikrah hissi, hətta nifrət yaradır. Uşaqlığından içine yığılmış və özündən ata bilmədiyini, əksinə böyüdükcə daxilində böyütdüyü və öz murdar əməllərini həyata keçirmək üçün silaha çevirdiyi iyrenc keyfiyyətlərin sahibi olduğuna heyret edirsən. Mənim belə deyimim var - yazılmayan qanunlar yazılan qanunlardan güclüdür. Yazılmayanı pozmaq

Allah bu insanları niyə yaşadır?

Xanım İsmayılqızı: “Bu roman kütləvi oxucu üçün deyil”

olmur. Amma bu əsərdə müəllif göstərir ki, Yavər kimilərini yazılmamış qanunların gücü, xofu da deyil. Yavər həm yazılan, həm də yazılmayanın xaricindədir. Sonda Tiqrə Zverə əhsən də deyirsən. Onların bu “sxodka”sı olmasaydı Yavər əməllərinin davamını yaşayacaqdı.

- Yavər Təhircanın körpəsi və həyat yoldaşı Pərihanımı öldürdükdən sonra içində plan qurur. Avtobus dayanacağı ilə evləri arasındakı məsafəni ölçür, vəğzalda gözlədiyi vaxtı hesablayır. Hər şey içində, bir sistem kimi dəqiqəbə-dəqiqə, saatbasat yerinə oturur. Bunları ona görə hesablayır ki, mühakimə olunanda canını qurtara bilsin. Yəni heç bu evdə yerli dibli olmayıb. Bir az vəğzalda gözləyib, sonra avtobus, sonra da ev. Yavərin bu sistemi, saatların dəqiqliyini elə həbsdə də görürdü və bu dəqiqliyi o indi bayırda, öz-özünə hesablamışdı, öz-özünə yaratmışdı. Düşünmək olarmı ki, müəllif bu səhnə ilə belə demək istəyir: Cinayətkar cinayəti etdiyi anda azadlıqdan məhrumdur. Xilas cəhdlərinin narahatlığı, əndişəsi ilə, “göyü kəsən barmaqlıqların” - fiziki həbsin heç bir fərqi yoxdur. İkincidə o həbsin içindədir, birincidə həbs onun içində olur?

- Yavərin Tahircanla tanışlığını, güvənc qazanıb guya dostlaşmasını, Pərihanımla körpəsini necə öldürməsinə xatırlaması özü ayrı bir hekayədir. Yavər buranın “Prašlyak”ı idi. Keçmiş “qanuni oğru” olana “Prašlyaq” deyilirdi. Yavərin roldan rola girməsi, etibar qazanması və bu etibarından gələcək planlarını həyata keçirmək üçün vasitə kimi yadda saxlaması - bunlar göstərir ki, Yavərin içində bir Yavər də var, ikisi də bir-birinə tən gəlir. İkisinin bir məqsədi var - qazanc yolunda hər şeyi tapdalayıb keçmək. Yavərin vicdanı ölüb, o, ömürlük məhbusdur. Həm içindəki, həm çöldəki demir barmaqlıqlar onun həyat tərzidir. Onun üçün başqa həyat yoxdur. Yavər özünü Tahircana elə göstərir ki, Tahircan Yavəri doğma qardaş bilir. Tahircana elə gəlir ki, ikisinə bir ecəl gəlsə, onun yerinə Yavər özünü öne verər. Bəlkə də, sorğu-suala, “sxodka”ya çəkən olmasaydı, nə Tahircanla oynadığı dost oyunu, Pərihanımla körpəsini öldürməsi onu rahat etməzdi. Əsərdə belə bir yer var, qırxı çıxmadan öldürülən körpənin dilindən danışırıq - “Atamı orda, anamı burda məhv etdi bu “Prašly-

yak” dünya malından ötrü. Kişi də yaşamaq, tək öz həyatını təmin etmək, tək öz kefini kökəltmək naminə başqasının həyatına qəsd edərmə? Bəs məni niyə öldürdü? Qırxı çıxmamış körpənin ondan ötrü nə təhlükəsi ola bilərdi?” - Uşağın düşüncəsi ilə deyilən bu cümlələr Yavərin iç üzünü açmasıdır. Müəllif demək istəyir ki, cinayətkar edəcəyi cinayətin quldur, bütün varlığı - ürəyi, beyni, ruhu vicdansızlığın əsarətindədir. Hamını o idarə etdiyi ni düşünsə də, onun özünü içində oturan o böyük əclaf idarə edir. Onun üçün azadlıq - hər hansı cinayəti və ya xəyanəti edəcəyini düşünən andan etdiyi ana qədər elə keçirəcəyi malın, pulun şəhvətindən yaranan iştahıdır ki, gözünü, başını dumanlandırır. Onun üçün azadlıq bu formadadır. Bu anda cinayətkar eyniyə qalır. Nəticəli nəticə. Zindanlı zindan. Yavər də bu haldadır - çabalamaları da canını qurtarmaq üçündür yalnız. “Sxodka”ya çəkildiyi anda içindən keçən fikirlər, özünü qınamalar, özünü tənbehlər, ayıq düşüncə bilmək qabiliyyəti oxucuda belə bir sual yarada bilər ki - demək bu adam gec de olsa səhvini anlayıb?.. Məncə də, yalnız qorxunun yaratdığı haldır.

- Yavər həyat əhvalatını, bu yola necə düşdüyünü danışır. Atasının qumar xəstəliyi, atasının zəhmətkeş görkəmi. Anası Böyükxanım Yavərin, atasının getdiyi yolla getməsinə istəmir və kişi Böyükxanımdan qızillərini alıb aparıb “tavan” borcunu verəndə oğluna deyir: “Dərslərini yaxşı oxu, bala”. Böyükxanım Yavəri ayaqda saxlayan yeganə ümid yeri, dayaq nöqtəsidir. Günlərin bir günü atası da, anası Böyükxanım da ölür və Yavər bu dünyada tək qalır. Əsərin baş obrazının öz həyat yoldaşı, övladlarından başqa keçmişini ilə fiziki mənada heç bir bağı yoxdur. Əgər anası və ya atası sağ olsaydı, Yavər bu qədər gözüqanlı olardı, yəni eyni cinayətləri edərdimi?

- Yavər içine düşdüyü və orda həzm olunan mühitin qurbanıdır. Doğulandan özünü görmədiyini, ancaq boz kepkasını gözünün üstünə basmış, damağı papiroslu, biğli, arıq, əlində təsbəh, köynəyinin açıq yaxasından caynaqlarında quzu qaldıran qartalın qanadları döyülmüş sinəsi, köynəyinin bir qolu dirşəyə kimi çırmalanmış biləyində qurşaqdan aşağısı qədəhin içində olan qız şəkli döyülmüş, bir əlində anaşalı “kazbek”, kart, digərində araş olan və altından

“Vot çto nas qubit” yazılmış şəkildən tanıdığı atası, cəzasını çəkib qağıdandan sonra da, məhbəsin və özünün eybəcərliklərini evə daşıyır. Asan və vicdansızcasına pul qazanmaq, onun üçün həyatın üzvi kimi görünərsə də, həyatın dibinə necə çökəməyin canlı mənşəsini yaradır, Yavəri də yavaş-yavaş öz aləminə çəkir, yalanlara, fırıldaqçılığa, baxmayaraq ki, Böyükxanım halal adam idi, öz zəhməti ilə, makinaçılıqla pul qazanırdı və oğlunun da ağıllı, savadlı olmasını və atasının getdiyi yola yolçusu olmamasını istəyirdi, amma əksər halda pis tərəf daha güclü çıxırdı. Atasının evdə düzəltməyi qumar məclisləri, anaşa “tüstülətməsi”, Yavərin qoltuğuna “paketlər” dolduraraq lazım olan ünvanlara və adamlara necə ötürməsi, poqonlu görəndə necə aradan çıxmaq lazım olduğunu öyrətməsi, Yavərin də “tüstülətməyə” başlaması və bu murdar aləmin içine hopması artıq onu güclü çıxırdı. Atasının evdə düzəltməyi qumar məclisləri, anaşa “tüstülətməsi”, Yavərin qoltuğuna “paketlər” dolduraraq lazım olan ünvanlara və adamlara necə ötürməsi, poqonlu görəndə necə aradan çıxmaq lazım olduğunu öyrətməsi, Yavərin də “tüstülətməyə” başlaması və bu murdar aləmin içine hopması artıq onu güclü çıxırdı. Atasının evdə düzəltməyi qumar məclisləri, anaşa “tüstülətməsi”, Yavərin qoltuğuna “paketlər” dolduraraq lazım olan ünvanlara və adamlara necə ötürməsi, poqonlu görəndə necə aradan çıxmaq lazım olduğunu öyrətməsi, Yavərin də “tüstülətməyə” başlaması və bu murdar aləmin içine hopması artıq onu güclü çıxırdı. Atasının evdə düzəltməyi qumar məclisləri, anaşa “tüstülətməsi”, Yavərin qoltuğuna “paketlər” dolduraraq lazım olan ünvanlara və adamlara necə ötürməsi, poqonlu görəndə necə aradan çıxmaq lazım olduğunu öyrətməsi, Yavərin də “tüstülətməyə” başlaması və bu murdar aləmin içine hopması artıq onu güclü çıxırdı.

- Yavər obrazı mənfəi xüsusiyyətləri ilə bərabər, həm də müsbət xüsusiyyətləri ilə yadda qalır. O, Tapdığına başına gələn hadisədə ədaləti bərqərar edir, kameralardakı antisaniitariya, yemək problemlərini məhbusların önündə Qara Kələzin üzünə vurur. Bütün bunların müqabilində onu yəni də məlum və məşum son gözləyəcəkdik. “Vorovskoy” aləmin qanun-qaydaları onu bağışlamır. Bəs insan kimi onu bu yaxşılıqların müqabilində bağışlamaq mümkündürmü?

- Yavərin qəsdən törətdiyi cinayətlərin yanında bunlar o qədər kölgədə qalır ki... Təbii ki, əsəri oxuyarkən bir anlıq da olsa, o anda Yavərə qarşı mərhəmət hissi oyanır.

Davamı səhifə 21-də

Hətta əsərdə Yavərin öz-özünü ilə üreyində danışarkən bu həyatdan bezməsi, özünü həyatda uğuru olanlarla müqayisəsi və qınaması da var. Amma bunlar Yavərin həyatında epizodik anlardır. Bu insanın xisləti naxoşdur və alışqanlıq olan adamdır, asılılığı var. Pul havası gələn yerlərə, porsuq cəsəd iyinə gədən kimi gedər və gedir. Amma sən təsəvvür et ki, Yavər kimi adam ya sənə qohumundur, ya qonşudur və ya tanıdıklarından biridir. Sən də onun bütün əməllərindən xəbərdarsan, ya da şahidisen. Bağışlayardın? Məncə, yox. Belə insanların düzəlməsi, haqq yoluna dönməsi mümkün deyil. Dönə-dönə həbsə düşüb-çıxmış bir adamı nə oranın, nə buranın, nə də insanlıq qanunları adam edə bilmirsə, belələrini cəmiyyətdən uzaqlaşdırmaq və ya məhv etmək lazımdır. Müəllif çox humanist davranıb. Amma romanın ilk səhifəsində müəllifin öz dilindən bir sitat gətirim - "Burda həmişə işıq yanır. Divarlar udur bu nurun, ziyanın çoxunu, qaranlıq nicat diləyən, mərhəmət uman bir məhzunluqla gülümsəyir, qaranlığın bu əbədi məhkumluğuna hey baxırsan, ona hey yazığın gəlir." - Doğrudan da, belə mövcudiyyətə, belə yaşam tərzinə, bu aləmdə ömür sürənlərə adamın yazığı gəlir hardasa...

- Müəllif həbsxana aləmini incə xirdalıqlarınacan yazıb. Bu mətnlərdən həbsxana sanki labirintdir. Bəzi insanlar ora təsadüfən düşüb, bəziləri üçün ordan kənarında həyat yoxdur. Yavər özü ədaləti bərqərar edənlərdən biridir, ancaq nəticədə özü sonda həmin "ədalətin" mənşəsində boğulur. Müəllifin hadisələri bu cür hərməyi ilahi ədalətə bir işarədir?

- Əlbəttə, ən böyük ədalət Allahındır. Bir var səhv etmək, bir var günah işləmək. Can verib, can almaq Allaha məxsusdur. Həyatda da belə insanlar görəndə və ya onlar haqda eşidəndə içimizdən belə bir sual keçir - Allah bu insanları niyə yaşadır?.. Kimi buranın, kimi də oranın cəhənnəmində qovrulur. Əsərdən də görüldüyü kimi, bizim də bildiyimiz kimi "Pristupni mir" in, kriminal aləmin qanunları möhkəmdir və cəzaları daha sərtidir. Orda tənəşlik, qohumluq və pulla cəzadan qaçmaq mümkün deyil. Kiminsə cəzasını vermək üçün dəqiq faktlar əldə edilir. Romanda oxuduğumuz kimi "ksiva"lar ən xırda detallarına qədər doğru və düzgün ötürülür. Yalan yoxdur, uydurma olmaz. Bilərkəndən, haqsız yerə cinayət törəyənlər qapalı dairəyə düşür və burdan çıxış yoxdur. Yazılmayan, amma mövcud olan qüvvətli qanunlardan burda qaçmaq olmaz və kimliyindən asılı olmayaraq hər kəs bu qanunlara tabedir. Bəli, ilahi ədalət var və müəllif bunu göstərir. Romanda müəllifin dilindən Yavərə ünvanlanmış belə bir cümlə var - "O bilmirdimi ki, milliyətdən, cinsindən asılı olmayaraq, bu dünyaya qədəm basanlar bu həyatın hamı üçün eyni-bərabər qanunlarının tələblərinə cavab verməlidirlər?"

- Yavər həm polisə işləyir, həm də məbuslar arasındakı münasibətlərə nəzarət edir, çıxılmaz vəziyyətlərdə ədaləti bərqərar etmək səlahiyyəti var. Yəni ikili oynayıb. Həyatı qırmızı ipin üstədir. Nə tam o tərəflidir, nə də tam bu tərəfli. Yavərin həm yaxşı tərəfləri var, həm də pis tərəfləri. Bu ikilik onun xarakterində də nəzərə çarpır. Siz Yavəri bu iki tərəfdən hansına daha yaxın hiss edirsiniz? Yoxsa, bu şəraitdən və ya vəziyyətdən asılı olan bir haldır?

- Yavər həm gözəl, həm də bəd-bəxt oyunçudur. Amma uzun müddət haqlı və qalib obrazını imitasiya etsə də, nəticədə bu oyunun məğlubudur. Bu ikili oyunda Yavər insanlıqdan çıxmış, ürəyi çürümüş, qəddarlaşmış, içində müqəddəs hissələrin ölüsünü daşıyan, həm o, həm bu

tərəfin qanunlarını, əslində, saymayan varlıqdır. Onun dəqiq tərəfi yoxdur. Yavərin nə oğulluğu, nə atalığı, nə əriyi, nə dostluğu, nə də adamlığı tam deyil. Buqələmun kimidir, hər vəziyyətdə, hər anda, özünə sərf etməyən rəngdən sərf edən rəngə düşür. Çox təhlükəli personadır və müəllif qəhrəmanının daxili, xarici cizgilərini dəqiq çəkib.

- Romanın bir hissəsində məbus Həbibullanın əhvalatı neql olunur və həmin əhvalatın ortasında Həbibullanın güzəranı aydın ifadə olsun deyə, balalarını dişinə taxıb uzaqlaşdıran pişiyin ağzından danışılır. Pişiyin də balaları çoxdur, eynən Həbibullanın da. Pişik də korluq çəkir, elə Həbibulla da adicə çayçıdır, bir günü ac, bir gün toxdur. Pişik öz güzə-

ğu-suala tutmasaydı, adamlarla üzləşdirməsaydı, onu öz vicdanı, insani hisləri qarşısında hansı tale gözləyirdi?

- Bəli. Mən də bu fikirdəyəm. Dostoyevskinin "Cinayət və cəza" romanında da cinayət hadisəsi var. Raskolnikov öz içində qurduğu fikirlərlə mübarizədədir. Raskolnikova görə kütlə ona görə yaşayır ki, onun arasından dahilər çıxsın. Özü öz beynində cinayət nəzəriyyəsi yaradır və onun yaratdığı qanunlara görə, adamlar iki hissəyə bölünür - qeyri-adilər və adilər. Onun fikrincə, gələcək naminə qeyri-adilər adiləri öldürə bilər. Amma nəticədə onu sevgi xilas edir və birinci etirafını sevdii qadına, Sonyaya edir. Yavər öz törətdiyi əməllərin nəticələri ilə içində mübahisədədir, son ana qə-

silinməz ləkə sayılır", "Stajllar" səhv etməməlidir, bunun böyüyü-kiçiyi, yüngülü-ağırı yoxdur..." , "Bura yalnız təmiz-düzgünlüyün, sərt gərçəkliyin, əyilməz, sınımaz, təslimolmazlıqda haqqı bilinən, tanınan, öz əzabkeş həmkarlarını təhqir etməyən, öz qanunlarından savayı heç bir qanuna boyun əyməyən "təmiz" oğlan yeri idi", "Çörəyin ən kiçik ovuntusu da qızıl kimi qorunur. Yere düşdüsə, səcdə edilmiş kimi qatlanıb yerdən götürülür, öpülüb gözün üstünə sıxılır. Bütün nemətlərə ehtiram buranın həyat qanunudur", "Xəstəni "prikol"a tutmurular, xəstəyə toxunmazlar, xəstəni incitməzlər, xəstə yıxılmaq deməkdir, yıxılmaq - acizlikdir, acizi, yıxılanı ayaqlamazlar", "Vorovskoy"da "qrex"linin hər şeyi "podlo" götürülsə də, çörəyi gö-

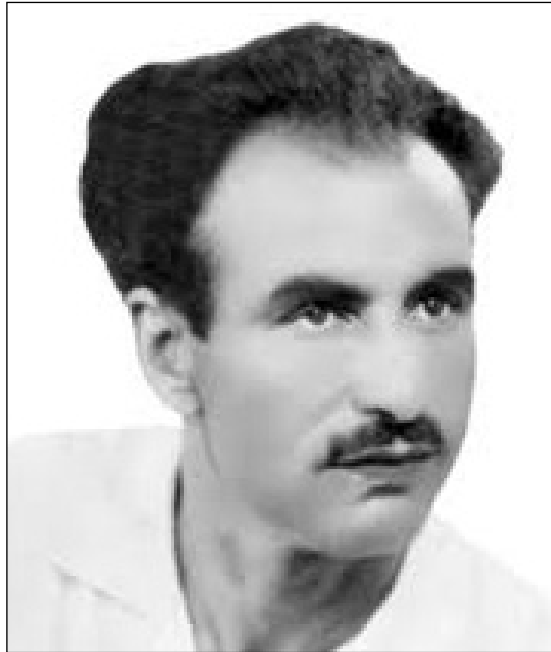
Allah bu insanları niyə yaşadır?

Xanım İsmayılqızı: "Bu roman kütləvi oxucu üçün deyil"

ranı haqqında, balaları haqqında danışır, ancaq şübhəsiz ki, təcrübəli oxucunun gözündə məlumdur ki, söhbət burda Həbibullanın həyatından gedir və Həbibullanın həyatı pişiyin həyatından heç nə ilə fərqlənir. Obrazlarının çoxunun bu aləmə düşməyinə səbəb kasıblıq, imkansızlıq olduğunu düşünsək, bu əhvalatın romanın ümumi atmosferi ilə daha hansı bağlılığı var?

- Romanın ümumi atmosferi haqla nahaqqın, rəhmədilliklə qəddarlığın, ölümlə qalmanın, heyvanlıqla insanlığın, doğru ilə yalanın, o dünya ilə bu dünyanın, yalanla doğrunun üz-üzə, göz-gözə, nəfəs-nəfəsə yanaşı addımlamasının, bu aralıqda kiminsə ova, kiminsə ovçuya çevrilməsinin, tamahkarlıqla vicdansızlığın necə dostlaşmasının, yaxşılarla yamanların necə dünya tərəzisinin eyni gözündə yığılanmasının, insani keyfiyyətləri çürüməkdə olan birinin etirafındakıları necə çürüdə bilməsinin mənzərəsinə çəkir. Roman bir insanın daxili və xarici faciəsinə köklənib və digər qəhrəmanlar, bütün hadisələr, mənzərələr, təsvirlər bir insan faciəsinin dibinin, kökünün, məğzinin açarıdır. Romanda bir-bir bütün cinayətlərin qapıları açılır oxucu üçün. Həbibullanın neql olunan əhvalatı, əslində Yavərin də əhvalatıdır. Fərq nədedir - Həbibullanın balaları çoxdur, Yavərinə daha çox məkrli arzuları var. Məhz kasıblığın, imkansızlığın qəhrəmanları bu aləmə saldıqları da düşünmək doğru olmazdı. Burda deqradasiyaya uğramış mühitin və bu mühitin törəməsinin nələrə qadir olduğu, özünün özünə və ətrafına necə düşmən kəsilməsinə nümayiş etdirmək yazıçı həm də sevgilərin yaxşı və pis mənada hər üzünü göstərir. Kimi pişik kimi balalarını, kimi də nainsan kimi hərisliklərini dişinə alır.

- Romanın Dostoyevskinin "Cinayət və cəza" romanı ilə müqayisə olunacaq tərəfləri var. Hər ikisində də cinayət hadisəsi var, ancaq Raskolnikov öz vicdanı qarşısında, Yavər isə "vorlar" qarşısında cavab verir. Vicdanı Raskolnikovu dinə - İncilə gətirib çıxarıb, "vorlar"ın "skotka"sından sonra isə Yavər sonuncu səhnədə dəli olur. Ümumiyyətlə, "sxodka" olmasaydı və heç kim Yavəri sor-

dər etirafsız qalır və havalanır. Bəlkə də, bu "sxodka" olmasaydı Yavər yenə də öz natəmiz əməlləri ilə sivişib aradan çıxacaqdı, belə demək mümkündürsə, həyatına qaldığı yerdən davam edəcəkdə, neçə canlar yıxacaqdı, neçə ömürləri məhv edəcəkdə. Bu "sxodka"nın sonu onsuz da Yavərin ölümü idi və özü də bunu hiss edirdi. Əsərin sonunda Yavərin dəli olması, bir oxucu kimi, məni suallarla üz bəzür qoydu. Bu adam doğrudanmı dəli oldu, yoxsa bu da Yavərin növbəti fəndi idi?.. Amma yəqin ki, yazıçı Yavəri bu formada ölümə məhkum edir. Ağıl itirmək ölümə bərabərdir. Dostoyevski "Cinayət və cəza" romanını Sibirde cəza çəkib geri qayıdandan sonra, İsmayıl Qarayev "Sxodka" mikroromanını azadlıqdan məhrum olduğu illərdə yazıb. Yəni hər iki halda qələmə alınan hadisələr o mühitdəki yaşamın, müşahidələrin və gerçəkliyin özüdür.

- Yavər "vor" ola-ola "vorovskoy" aləmin qanunlarına xəyanət edir. Kamerada Tapdıqla üzləşəndə, hətta "vorlar"ın da xəyanətəkar ola biləcəyini vurğulamaq istəyir?

Kriminal aləmin qanunlarını müəllif elə gözəl açıqlayıb ki. Əsərdən bir neçə sitat gətirəcəyəm. Məsələn - "Pristupni mir" də ən məşhur oğrular belə, əliyərilik eləmirlər, orda heç kim heç kimin heç nəyini, özündən icazəsiz götürməməlidir, götürənə "oğru" demirlər, "krısa" adı qoyurlar. Bu, ən murdar damğa, ən

türülmür. Çörəyini yemək, içkisini içmək olar, lakin onunla bir süfrədə yox. Çörək yalnız "təmiz" oğlanlarla kəsilir" və s. Yəni Yavər kimi dönə-dönə türməyə düşüb-çıxan, bu aləmin qanunlarını bilən, "vor" olan adam özü qanunları pozur. Tapdığı bu sualı onu göstərir ki, istər orda, istərsə də burda qanunları yaradan da, qoruyan da qanunları poza bilirsə, özü özünə xəyanət edirsə, öz qurduğunu dağıdırsa, demək ki, insanlıqdan çıxıb. Müəllif həm də demək istəyir ki, hər üç dünyada - həbsdə, azadlıqda və hətta öləndən sonra belə - xəyanət bağışlanmır və cəzalandırılır. Qanun yaratmaq asandı, ona əməl etmək çətin - harda olmağından asılı olmayaraq, insanlıq qanunu pozulmaz.

- Yavərin ədalət hissini itirməyinə səbəb nə idi? Pul hərisliyi, həyatını itirməkdən qorxmağı və ya başqa hansı hadisə?

- Nyutonun belə bir fikri var: "İnsanlar ədədlər kimidir. O insanın dəyəri isə o ədədin içində olduğu ədəd ilə ölçülür". Eynşteynin də bu fikri çox maraqlıdır: "Həqiqəti axtarmaq, onu əldə etməkdən daha qiymətlidir". Haqq-hesab, dəqiqlik, həqiqət riyaziyyatdır. Zverlə Tiqrin sualı da, əslində Yavərə aparacaq "sxodka"nın cavabıdır. Yavər hətta özünü də özünə vurub çıxıbilmir. Qəribədir ki, nəyin düz, nəyin səhv olduğunu da bilir. Amma, düşdüyü çuxurdan çıxış yox artıq. Yazıçı, oxucuda yaranan sualların cavabını da verir. Fikir verin - "Suların hamısı tərkibcə oksigenlə hidrogenin birləşməsindən ibarət olduğu kimi, sən də varlığın anatomiya və fiziologiyaya görə hamının kimi eynidir. Çayların mənbəyindən mənsəbinə qədər görünən bir axın var, ortada sürət iti olur həmişə, o axındakı zərərlər, qətrələr denizlərə, deryalara qovuşur, qıraqlardakı lənglik aran düzənlərində o qədər yavaşlayır ki, bəzən suyun bir qolu, bir sısqası öz ana axınından başnağa, çökəyə tökülür, göllənir orda, "küsən" adlanır, "axmaz" adlanır, birçə yayda bataqlıq yaranır həmin "küsən"də, həmin "axmaz"da, birçə yayda iy verir həmin gölməçə, içində də ürək bulandıran hər cür həşərat. Sən də buna bənzəyirsən, insan!

Davamı səhifə 22-də

Allah bu insanları niyə yaşadır?

Xanım İsmayılqızı: "Bu roman kütləvi oxucu üçün deyil"

Əvvəli səhifə 21-də

Həyatın, zamanın ümumi axınından çıxırsan, dövrün, tələbin hamı üçün eyni olan yönümündən sarpırsan, eldən, ellikdən uzaqlaşırırsan, sənin tayların haralara gedib çıxır, sən isə "küsən"də, "axmaz"da qalırsan, saflığın itir, təbii - təbiətin dəyişir, aqlın başına gələndə isə o istiqamətə yön alıb o axına qovuşmağa sənin fiziki gücün çatmır. Onlar - atlı, sən piyada!..." Yavərin həm özünü, həm vicdanını, həm də ədalətini itirmə səbəbi budur. Düşdüyü mühit, nəfəs aldığı hava, gördüyü və götürdükləri.

- Əsərdə sevdiyiniz dialoq, məqam və ya bədii detal hansıdır?

- İstər dialoqlarda, istər məqamlarda yazıçının bədii təsvirləri, bənzətmələri, müqayisələri o qədər gözəl və dərin ki. Məsələn bir neçə nümunə - "Ağılla gözün müştərək işi, birgəliyi olmayan məqamda, anda bağışlanması qeyri-mümkün hərəkətlərə, sözlərə yol verir adam...", "Yavər duydu ki, ona sadıq qalan təkçə gözləridir. Nə qədər istəsə baxa bilər...", "Adam acından ölür, adam əti yeməz...", "Sanki hava da qorxudan gizləni...", "O, bir ölüm asmalığı olan qətl kəndiri altında nəfəs almalıdır...", "Sözünü yeyən adam, özünü yeyir həmişə. Sözü yemək pis şeydir hər üzünə...", "O, belə havanı heç yerdə, heç zaman duymamışdı, amma sövq-təbiisi ilə ona elə gəldi ki, qəbir, meyit havasıdır bu, bu havada həm də bir yoxluq ulayır...", "Dünyanın üzünü qaranlıq almağa başlayandan üzür, ondan bəri dünya neçə dəfə o üz-bu üzə çevrilib, dünya bir üz üstə dayanmadığına görə Nuhun bu ağ gəmisi əylənmir, o vaxta qədər gedəcək ki, dünya birüzlü olacaq, dünya birüzlü olanda dünyadakıların da hamısı birüzlü olacaq...", "Qeyrət haqlılarda olur, qoruyur səni, döyüşdürür səni, vuruşdurur səni, çox zaman cəng-cidaldan qalib çıxarır səni, mübarizələrdə, müharibələrdə tuncdan-zirehdən tökülmüş qalaya döndərir səni, hər ox, hər nizə batmır sənə, hər partlayış dağıtmır, məhv etmir səni... Qeyrət yoxdursa səndə, canlı olsan da ölüsən".

Hər cümlə həm yazıçının zəngin dilidir, həm düşüncəsinin ucsuz-bucaqsızlığıdır, həm görmə bucağının fərqliliyidir, həm fəlsəfi və məntiqi nəticəsidir, həm də təsvirlərin mükəmməlliyidir. Bu cümləyə fikir verin - "Hamı çalışır, hamı vuruşur yaşamaq üçün, bu da ölməyin naminə qəsdir-qərəzdir, kin-kifirlilikdir, irişgənli-qırışqanlı sevgi-məhəbbətdir verilib insanlara ana bətnində, ata belində olarkən, elə ki, insan-vücut əti-damağı yara-yara çıxan hay-küylü, lakin o biri dişlərlə taylayanda az günlü-dirilikli ağıl dişi kimi üzə-açığa çıxır, görünməlikdə dayanır, dünyanın xasiyyətini götürür, dünya hansı üzldüzlüdürsə, hansı əyrili-əydəmlisə, o da eləcə olur". Təkcə bu cümlə yazıçı İsmayıl Qarayevin özünəməxsusluğunun, dilimizi hansı genişliklərə, dərinliklərə, rəngarəngliklərə apara bilməsinin və rəssam kimi, zərgər kimi dəst-xəttinin, üslubunun təkrarsızlığının göstəricisidir.

- Romanın müəllifin həyatı ilə bağlılığı nə dərəcədədir?

- Yazıçı İsmayıl Qarayev həbsxana həyatı yaşayıb. Sonra bəraət alsa da, bu aləmin içində olub və bu romanı azadlığa çıxandan sonra yazıb. Güclü müşahidə qabiliyyəti, hadisələri öz içindən keçirib qələmə ala bilmək səriştəsi, "Pristupni mir" in bütün qayda-qanunlarını, dilini, hər üzünü zərgər dəqiqliyi ilə görməsi, hiss etməsi həm də yazıçı professionallığının nəticəsidir. Ona görə də, romanı oxuyanda hadisələrin gerçəkliyinə inanırıq. Hansı sahədə olmasından asılı olmayaraq, bütün sənət sahibləri oxucu, dinləyici, izləyici ilə səmimidirsə, dediyinə inandıra bilirsə, demək ki, yaratdığı yaşayacaq və onu yaşadacaq.

Söhbətləşdi: Fərid Hüseyn